

יסודות יבמות

שיעור עשרים וחמישה

איסור אשת איש שזינתה

מקורות

א. במדבר ה, יא-יג; דברים כד, א-ד

ב. גמ' יבמות יא.:- "אמר רב יהודה... או מתייבמת"; נו: "והיא לא נתפשה... אשת כהן"

ג. שו"ת הרשב"א ח"א סי' אלף קפט "ואם תאמר אנוסה... וזה דבר ברור"; שו"ת מהרי"ק שורש קסז "ואשר שאל... בו מעל כתיב"

ד. אבני מילואים סי' י ס"ק ב]

שו"ת הרשב"א ח"א סי' אלף קפט

ואם תאמר, אנוסה היא זו שלא ידעה שתהא אסורה להנשא. הא ליתא, דהוה לה למידק, וכל דלא דייקא תצא מזה ומזה, כדאיתא בפרק האשה רבה, ומשום דלא דייקא ואנסיבא לא אמרינן אנוסה היא זו. ואם תאמר, אם כן מיכל בל שאול איך הותרה לדוד. זו אינה דומה לזו, דהתם אנוסה גמורה היתה, שאנסה שאול והשיאה לפלטי והיא על כרחא נבעלה, וכענין אסתר אצל אחשורוש. אי נמי, התם טעות גמור של הוראה היא שהורו לה בבית דינו של שאול דמלוה ופרוטה דעתו אמלוה. ועל הוראה זו נסמכה וטעות כזה כאונס הוא. אבל זה אי זה אונס היה שתסמוך עליו לינשא. אם כן כל הנשים שזיננו נחיר ונאמר סבורה היתה שאינה אסורה בכך, וזה דבר ברור.

שו"ת מהרי"ק שורש קסז

ואשר שאל מהרי"ל יצ"ו, באישה שזינתה תחת בעלה ברצון והיא לא ידעה אם יש איסור בדבר, אם יחשב שוגג, עכ"ל. לעניות דעתי נראה דאין לזו דין שוגגת להתירה לבעלה, כיון שהיא מתכוונת למעול מעל באישה ומזנה תחתיו. דהא לא כתיב 'איש איש כי תשטה אשתו ומעלה מעל בה', דלשתמע דוקא במכוונת לאיסור, אלא 'ומעלה בו מעל' כתיב.

אבני מילואים סי' י ס"ק ב

כתב בתשובת נודע ביהודא [קמא] חלק אה"ע [סי' י"א] שאלה באשת איש שיצא עלי' שם רע שזינתה וע"י זה בא תיגר' בבית כו' והרבה פצעי' במכות אכזריות כו', ושאלה עצה משכנתה איך זה ומה תעשה ונתנה לה עצה שתאמר בפני בעלה שאמת שזינתה כדי שיגרשה ותציל נפשה מלהיות בסכנה תמיד כו' וכן עשתה האשה העלובה כו' והאשה השכינה ג"כ קיימה דברי' ובאה ודיברה לבעל שיגרש את אשתו והלך הבעל אצל המורה ואמר שרוצה לגרש את אשתו וכו' וקרא לבעל ושאל אותו אם הוא מאמין לדברי' והשיב הן שמאמין לדברי' ופסק המורה שיגרשנה וכן עשה וגירשה בלא כתובה והלכה לבית אבי' ועתה נודע לבעלה שטהורה היא וגם נודע מהדברים שדיברה האשה עם שכנתה וכי היא הנותנת לה עצה הנ"ל כו' וגם השכינה מעידה כן ועתה צועק הבעל על אשת נעוריו ושני בנים קטנים ורוצה להחזירה כו', והאריך שם בענין אמתלא ז"ל שוב ראיתי בט"ז י"ד סי' קפ"ה (סק"ב) בהך שלבשה בגדי נדות וגילתה קודם לכן לבעלה שגם הט"ז מדמה זו למוסר מודעא ואח"כ מוכר שדהו או נותן גט ע"ש ואף דהוא מיירי בגלתה לבעלה ה"ה בגלתה לעדים ועיקר מודעא היא בעדים כו' ולפ"ז שני עדים מהני גם עד אחד או אשה נאמנת וע"כ לא בעינן שני עדים אלא בדבר שבממון ולא יקום ע"א באיש ועפ"י שנים עדים

יקום דבר אבל במלתא דאיסורא להתיר אפי' דבר שבערוה ולא אתחזיק איסורא גם ע"א נאמן מן התורה בודאי וק"ו להחזיר סוטתו שאין כאן אלא איסור לאו ולא מיקרי דבר שבערוה ואף דטומאה כתיב בה כעריות מכל מקום אינה ערוה ממש... והדבר צריך תלמוד כיון שלענין יבום אמרו טומאה כתיב בה כעריות אולי מקרי דבר שבערוה... וע"ש שהאריך.

ונפלאתי בחקירה שחקר אם איסור סוטה חשיב דבר שבערוה והכריע דאינו דבר שבערוה ואיך נעלם דבר מעיני הגאון הנזכר דעיקר דבר שבערוה דבעי שנים אינו אלא משום דיליף דבר דבר מממון כתיב כי מצא בה ערות דבר וכתוב עפ"י שנים עדים יקום דבר ומבואר דדבר בסוטה הוא דכתיב, עוד גמ' ערוכה פ' האומר [קידושין] (דף ס"ו) אשתו זינתה בע"א רבא אמר לא מהימן משום דאין דבר שבערוה פחות משנים ומבואר דסוטה לבעלה ה"ל דבר שבערוה.

בפרשת כי תצא אומרת התורה:

כי יקח איש אשה ובעלה, והיה אם לא תמצא חן בעיניו כי מצא בה ערות דבר וכתב לה ספר כריתת ונתן בידה ושלחה מביתו. ויצאה מביתו והלכה והיתה לאיש אחר. ושנאה האיש האחרון וכתב לה ספר כריתת ונתן בידה ושלחה מביתו, או כי ימות האיש האחרון אשר לקחה לו לאשה. לא יוכל בעלה הראשון אשר שלחה לשוב לקחתה להיות לו לאשה אחרי אשר הטמאה כי תועבה הוא לפני ה', ולא תחטיא את הארץ אשר ה' אלהיך נתן לך נחלה.

[דברים כד, א-ד]

בפרשייה זו אוסרת התורה על החזרת גרושתו לאחר שהיתה לאיש אחר.

חכמים למדו מפרשייה זו איסור נוסף:

רבי יוסי בן כיפר אומר משום רבי אלעזר: המחזיר גרושתו מן הנישואין אסורה, מן האירוסין מותרת, משום שנאמר 'אחרי אשר הוטמאה'. וחכמים אומרים: אחת זו ואחת זו אסורה. **אלא מה אני מקיים 'אחרי הוטמאה'? לרבות סוטה שנסתרה.** ומאי נסתרה? נבעלה.

[יבמות יא:]

לדברי חכמים, הכתוב "אחרי אשר הטמאה" מלמד שזנות האישה אוסרת אותה על בעלה, והיא נטמאת, כפי שכתוב בפרשיית סוטה:

ושכב איש אתה שכבת זרע ונעלם מעיני אישה ונסתרה והיא נטמאה, ועד אין בה והוא לא נתפשה.

[במדבר ה, יג]

ומכתוב זה למדו חז"ל כי אישה נאסרת רק כאשר נבעלה לרצון:

'והיא לא נתפשה' – אסורה, הא נתפשה מותרת.

[יבמות נו:]

ניתן היה להבין כי דין זה נובע מחמת מעשה האיסור שבזנות, וזהו מעין קנס שהשיתה התורה. אולם, המהרי"ק טוען לא כך:

ואשר שאל מהררי"ל יצ"ו, באישה שזינתה תחת בעלה ברצון והיא לא ידעה אם יש איסור בדבר, אם יחשב שוגג, עכ"ל. לעניות דעתי נראה דאין לזו דין שוגגת להתירה לבעלה, כיון שהיא מתכוונת למעול מעל באישה ומזנה תחתיו. דהא לא כתיב 'איש איש כי תשטה אשתו ומעלה מעל בה', דלשתמע דוקא במכוונת לאיסור, אלא 'מעלה בו מעל' כתיב.

[שו"ת מהרי"ק שורש קסז]

המהרי"ק לומד מהכתוב [במדבר ה, יב] "איש איש כי תשטה אשתו ומעלה בו מעל", שהמעילה בבעל היא שאוסרת את האישה. בשל כך, האישה נאסרת בכל זנות הנעשית מתוך כוונה, גם אם היא אינה מודעת לאיסור הכרוך בכך¹.

לעומת דבריו, הרשב"א טוען כי זנות מחמת טעות בהלכה אינה נחשבת לשגגה:

ואם תאמר, אנוסה היא זו שלא ידעה שיתהא אסורה להנשא. הא ליתא, דהוה לה למידק, וכל דלא דייקא תצא מזה ומזה, כדאיתא בפרק האשה רבה, ומשום דלא דייקא ואנסיבא לא אמרינן אנוסה היא זו. ואם תאמר, אם כן מיכל כל שאול איך הותרה לדוד. זו אינה דומה לזו, דהתם אנוסה גמורה היתה, שאנסה שאול והשיאה לפלטי והיא על כרחא נבעלה, וכענין אסתר אצל אחשוורוש. אי נמי, התם טעות גמור של הוראה היא שהורו לה בבית דינו של שאול דמלוה ופרוטה דעתו אמלוה. ועל הוראה זו נסמכה וטעות כזה כאונס הוא. אבל זה אי זה אונס היה שתסמוך עליו לינשא. **אם כן כל הנשים שזינו נתיר ונאמר סבורה היתה שאינה אסורה בכך**, וזה דבר ברור. [שו"ת הרשב"א ח"א סי' אלף קפט]

הרשב"א אוסר נשים שזנו מחמת טעות בהלכה משום "דהוה לה למידק", ולכן איננו יכולים לומר "סבורה הייתה שאינה אסורה בכך". מכך לומדים האחרונים [שו"ת רעק"א מהדו"ק סי' רז; שו"ת חוט המשולש ח"א סי' יג] שהוא חולק על המהרי"ק, ולשיטתו כדי לאסור את האישה יש להגדירה כמזידה במעשה העבירה.

האחרונים נחלקו בביאור ההגדרה העולה מדברי המהרי"ק.

הבנין ציון כותב:

דאף דסברת מהרי"ק סברא גדולה היא, דגם אם לא מעלה בד' רק שמעלה בבעלה אסורה, לענ"ד לא שייך זה רק בזינתה ברצון ונתכוונה להנאתה אלא שלא ידעה שאיסור הוא, שמכל מקום נתכוונה למעול בבעלה, אבל בזינתה לשם מצוה שכוונתה רק לשם שמים, היאך יקרא זה שמעלה בבעלה. [שו"ת בנין ציון סי' קנד]

מדבריו עולה כי המעילה בבעל נובעת מחמת הבגידה בו. בשל כך, אם כוונתה היתה לשם שמים, אינה נחשבת למועלת בבעלה.

וכעין זה כותב האגרות משה:

בעובדא זו שהיא לא רצתה כלל לזנות אלא שהבעל הביא הנכרי לביתו וציווה לאשתו שהיא תזנה עם חברו הנכרי והיא עשתה רצונו, ודאי אין זה מעילה בבעלה.

[שו"ת אגרות משה אהע"ז ח"ד סי' מד אות ו]

אולם, הגרי"ש אלישיב חולק ומבאר את המעילה בבעל באופן שונה:

ברם עצם החילוק לא ברור כלל, ובפשוטו מה שכתוב בתורה "ומעלה בו מעל" "ותמעל מעל באישה", הכוונה מעילה ביסוד ושורש הקידושין, "דאסר לה אכולי עלמא כהקדש, והרי את מקודשת לי, כלומר להיות לי, מקודשת לעולם בשבילי" (גמ' ותוס' קדושין ב), ואין שום הבדל בין אם הבעל מיוזמתו הוא נותן לה רשות לבין אם הוא נעתר להסכים לבקשת אשתו, ואכמ"ל. [קובץ תשובות ח"א סי' קצב]

¹ רבי יהודה עייאש [לחם יהודה הל' אישות פרק כד] חולק על המהרי"ק. לטענתו, אין בסמכותנו לדרוש דרשות לאחר חתימת התלמוד. בנוסף, הוא חולק על עיקר סברת המהרי"ק: "דאיך יעלה על הלב דזאת האשה השוגגת ולא ידעה שיש איסור בדבר יתקיים בה 'וצבתה בטנה' וגו', וכי קודשא בריך הוא דן על השוגג כמזיד". החיד"א [שו"ת חיים שאל ח"א סי' מח] מיישב את השגותיו: דברי המהרי"ק אינם דרשה "אלא קרא בהדיא כתיב", שהאיסור נובעת מחמת המעילה בבעל, ולכן הוא קיים בכל זנות הנעשית לרצון. כמו כן, למרות שהיא שגגה באיסור, הואיל והתכוונה למעול מעל בבעלה – "אמטו להכי נענשא בצבת עשויה".

לדבריו, המעילה בבעל אינה בבגידה בו, אלא בפגיעה בייחוד של האישה לבעלה: מהות הקידושין היא היות האישה מיוחדת לבעלה ואסורה על כל העולם זולתו, ולכן כאשר היא מזנה עם גבר אחר היא פוגמת בייחודה לבעלה; קשר האישות ביניהם נטמא, ומטעם זה היא נאסרת עליו.

על פי הגדרתו של הגר"ש אלישיב במהות איסור אשת איש שזינתה לבעלה, קיים הבדל עקרוני בין איסור אשת איש שזינתה לבעלה לשאר איסורי הלאוין: איסורי הלאוין הם איסורים העומדים מחוץ למערכת האישות; ניתן ליצור קשר אישות בין האיש והאישה הללו, אלא שהתורה מחילה איסור על כך. לעומת זאת, איסור אשת איש שזינתה נובע מפגם בקשר האישות שנוצר מחמת הזנות, ופגם זה הוא המחיל את איסור האישה לבעלה.

הגדרה זו שופכת אור על דברי הגמרא המשווה בין אישה שזינתה לערוה:

אמר רב יהודה אמר רב: צרת סוטה אסורה, טומאה כתיב בה כעריות. [יבמות יא.]

הגמרא אומרת כי פטור 'צרת ערוה' אמור גם לגבי 'צרת סוטה' (=אשת איש שזינתה), שכן "טומאה כתיב בה כעריות". משתמע מכך כי אשת איש שזינתה נבדלת משאר איסורי הלאוין, והיא דומה לעריות. על פי האמור, דברים אלו מבוארים: איסורי הלאוין הם איסורים בעלמא, אך אין פגם בעצם האישות; עריות, לעומת זאת, מופקעים מעצם מושגי האישות². בשל כך, איסורי לאוין אינם מפקיעים את 'פרשיית היבום' מיסודה אלא רק מונעים את קיום מעשה היבום הממשי, ולכן חובת החליצה עומדת בעינה. לעומת זאת, עריות מופקעות מ'פרשיית היבום', ולכן הן וצרותיהן מותרות לשוק ללא יבום וללא חליצה³. ואם כן, הואיל ואיסור אשת איש שזינתה, על אף שזהו איסור לאו בלבד, נובע מפגם בעצם האישות, הוא דומה לאיסורי העריות – "טומאה כתיב בה כעריות" – ולכן 'צרת סוטה' אסורה כ'צרת ערוה'.

אמנם, מדברי תוספות [סוטה ה: ד"ה אילו] עולה כי דברי הגמרא "טומאה כתיב בה כעריות" אינם באים להשוות בין מעמדה של אשת איש לזינתה למעמד ערוה, אלא הם מלמדים על השוואה הלכתית הקיימת ביניהם: כשם שערוה וצרותיה מופקעות מיבום ומחליצה, כך גם סוטה וצרותיה מופקעות מיבום ומחליצה⁴. על פי שיטתם, אין מקור בסוגיה זו לכך שיש פגם באיסור אשת איש שזינתה, ואיסור זה הוא שמחיל את איסורה לבעלה.

הבנות אלו בגדר איסור אשת איש שזינתה, האם איסור זה דומה לאיסורי הלאוין או לעריות, עומד ביסוד דיון האחרונים ביחס ליישום הכלל "אין דבר שבערוה פחות משניים" ביחס לאשת איש שזינתה.

רבי עקיבא איגר כותב:

ואף דעיקר לימוד 'דבר דבר' מממון כתיב גבי זינתה תחת בעלה, יש לומר דדוקא לגבי בעל אבל לא לגבי בועל. כמו שכתבו תוספות יבמות (דף ג' ע"ב) ד'טומאה כתיב ביה כעריות' הוא לגבי בעל, ולא לגבי בועל, הכא נמי יש לומר לעניין אין דבר שבערוה, דליכא על הבועל רק איסור עשה וקידושין תופסין ואין הולד ממזר, יש לומר דאינו בכלל דבר שבערוה.

[שו"ת רעק"א מהד"ק סי' קכד]

לדבריו, הכלל "אין דבר שבערוה פחות משניים" אמור לגבי אשת איש שזינתה משום שאיסור זה נובע מחמת הטומאה שהזנות החילה על האישות.

² להרחבה בעניין זה עי' בשיעור תשעה עשר [מבוא לאיסורי ביאה].

³ לראשונים דרכים נוספות לביאור החילוק בין עריות לאיסורי הלאוין; עי' בשיעור השלישי [פטור ערוה מיבום ומחליצה] ובשיעור החמישי [יבום וחליצה בחייבי לאוין].

⁴ עי' קובץ הערות [סי' טו] להרחבה בשתי דרכים אלו בביאור סוגיה זו.

אולם, בעל 'נתיבות המשפט' חולק על רבי עקיבא איגר ומבאר באופן שונה:

לא דמי, דשם עיקר העדות על האשה שזינתה, והיינו דבר שבערוה ממש... אלא ודאי כל שמעיד על ערווה שזינתה או נתייחדה עם האסור לה שלא תפסי עמו קדושין, הוי כמעיד על דבר שבערוה.
[שם, סי' קכה]

לדבריו, הכלל "אין דבר שבערוה פחות משניים" אמור לגבי אשת איש שזינתה משום שהעדות היא על 'דבר שבערוה' – מעשה זנות של אשת איש.

דרך שלישית בביאור העניין כותב האחיעזר:

דבודאי בעד אחד שבא להעיד על אשה שזינתה לאוסרה על בעלה זהו עיקר דבר שבערוה דילפינן 'דבר דבר' מממון ואין דבר שבערוה פחות משנים... אבל בנידון... שכבר יצתה מתחת בעלה ואנו דנין להתיר איסור לאו דמחזיר סוטה על ידי עד אחד, שפיר נוכל לומר כיון שאיסור זה לא חמיר משאר איסורי לאוין ואין בו בעצמותו דבר שבערוה, ולענין להוציאה מבעלה אין נפקותא שפיר הוי כשאר איסורין ונאמן העד. [ש"ת אחיעזר ח"א סי' ו]

לדבריו, הכלל "אין דבר שבערוה פחות משניים" אמור לגבי אשת איש שזינתה משום שעדות זו אוסרת אישה על בעלה⁵.

נמצא, אם כן, כי גדר אשת איש שזינתה שנוי במחלוקת האחרונים: רבי עקיבא איגר משווה אותה לערווה, ואילו בעל 'נתיבות המשפט' והאחיעזר מחלקים ביניהם ומבארים באופנים שונים מדוע אף על פי כן נאמר ביחס לאיסור זה הכלל "אין דבר שבערוה פחות משניים"⁶. על פי האמור, מחלוקתם תלויה בשתי ההבנות דלעיל בביאור סוגיית 'צרת סוטה'.

בשולי הדברים נעיר שתי הערות:

- א. דברים אלו אמורים ביחס לאיסור אשת איש שזינתה לבעלה. אמנם, המשנה [סוטה כז:] מלמדת כי אשת איש שזינתה אסורה גם על הבעל – "כשם שאסורה לבעל כך אסורה לבעול". על פי ההבנה שאיסור אשת איש שזינתה דומה במהותו לשאר איסורי הלאוין, נראה שאין הבדל עקרוני בין איסור הבעל לאיסור הבעול. לעומת זאת, לפי ההבנה שאיסור אשת איש שזינתה לבעלה נובע מחמת טומאת האישות, נראה שקיים הבדל עקרוני ביניהם: רק האיסור לבעל נובע מחמת טומאת האישות, אך האיסור לבעול דומה במהותו לשאר איסורי הלאוין⁷.
- ב. בדומה לדיון זה בגדר איסור אשת איש שזינתה, יש לדון בגדר איסור 'מחזיר גרושתו': האם איסור זה דומה לשאר איסורי הלאוין, או שהוא נובע מטומאת האישות⁸. ייתכן שהדברים תלויים במחלוקת רבי יוסי בן כיפר וחכמים [בגמ' יבמות יא:]: האם הכתוב "אחרי אשר הטמאה" מתייחס לאישה שזינתה או למחזיר גרושתו. אמנם, מדברי רש"י [שם, ד"ה צרת סוטה; שם, ד"ה צרתה] עולה כי גם לרבי יוסי בן כיפר, המפרש את הכתוב כעוסק במחזיר גרושתו, קיים חילוק בין צרת סוטה לצרת מחזיר גרושתו: צרת סוטה פטורה גם מחליצה, ואילו צרת מחזיר גרושתו פטורה מיבום בלבד. הגר"ד סולוביצ'יק [רשימות שיעורים עמ' קצז] מבאר כי לשיטתו קיים ביניהם חילוק עקרוני: בסוטה חלה טומאה על האישות, ולכן היא מוגרת כערווה ופטורה מחליצה; ב'מחזיר גרושתו', לעומת זאת, לא חלה טומאה על האישות, אלא זהו לאו

⁵ דברי האחיעזר אמורים ביישוב תמיהת האבני מילואים [ג, ב] דברי הנודע ביהודה [מהד"ק אהל"ז סי' יא], עיי"ש. [וע"ע קהילות יעקב (כתובות סי' ז) הדן בדרכים השונות בעניין זה].

⁶ ועי' נודע ביהודה [שם] המסתפק בכך, האם לעניין זה דין אשת איש שזינתה כדין ערווה.

⁷ כן מפורש בדברי רבי עקיבא איגר [מהד"ק סי' קכד] שהובאו לעיל. [ניתן להבין שאיסור הבעול נובע מחמת איסור הבעל, ולכן הוא אינו קיים כאשר האישה אינה נאסרת לבעלה; ועל פי זה דנו ראשונים ואחרונים בדין בועל שבעל לרצון ואילו האישה נבעלה לאונס [עי' כתובות ט; תוס' שבת נו. ד"ה ליקוחין; תוס' סוטה כז: ד"ה כשם; בית שמואל יא, ג; משנה למלך הל' סוטה פ"ב ה"ב], וכן בדין 'בועל שני' [עי' ש"ת תורת אמת סי' קצו; ברכי יוסף אהל"ז סי' יא דין א], ואכמ"ל].

⁸ לביאור הבנה זו עי' במאמרו של הרב ישי אנגלמן: 'לפני ה' – תהליך השקייית הסוטה: עונש, בירור או תיקון' [אסיף ה עמ' 261, והערה 16 שם].

רגיל, והטומאה הכתובה בתורה רק מלמדת על השוואה הלכתית בינה לבין ערווה, המלמדת ש'צרתה כמותה, אך אין בכך כדי להפקיעה לחלוטין מפרשיית היבום ולהתירה לשוק ללא חליצה⁹.

בעזרת ה' בשיעור הבא נעסוק באיסור טמאה לכהן.

להערות ולתגובות: שלמה ליפשיץ

lshlomo26@gmail.com

השיעור מוקדש לעילוי נשמת רחל בת יצחק וולטרס ז"ל
ולעילוי נשמת אברהם בן צבי פייר ז"ל

⁹ נראה שהיחס בין איסור מחזיר גרושתו לאיסור אשת איש שזינתה תלוי במחלוקת הרמב"ם [סהמ"צ ל"ת שנו] והרמב"ן [השגות לסהמ"צ שכחת העשין טו] האם אלו שני איסורים או איסור אחד. [וע"ע בדברי הרמב"ן [דברים כד, ד] והחינוך [מצוה תקפ] בטעם איסור 'מחזיר גרושתו', ואכמ"ל].